

HOMMAGE AAN EEN RADICALE DOORBRAAKKUNSTENAAR

GER GERRITS

Het eerste werkelijke overzicht van de Nederlandse avantgardistische kunst uit de jaren direct na de Bevrijding verscheen in 1984 onder redactie van Dr Willemijn Stokvis met de titel: 'De Doorbraak van de moderne kunst in Nederland, de jaren 1945-1951'. Hierdoor is, althans voor Nederland, de hergeboorte van de moderne kunst na 1945 bekend geworden als 'De Doorbraak'.

Dit betekent dat de wezenlijke vernieuwingen van de twintigste-eeuwse kunst, waar Nederland vlak voor 1914 aan had mogen ruiken maar die in de jaren dertig zo goed als verdwenen waren, in 1945 door een kleine groep kunstenaars opnieuw ontdekt werden. Vanuit een intense behoefte aan verandering en ook als demonstratieve bevrijding van de door de bezetter opgelegde normen, werden de experimenten van het begin van de eeuw op eigen wijze verwerkt. Veel van wat in de jaren direct na de tweede wereldoorlog de moeite waard was leek grotendeels door de overdonderende vitaliteit van de internationale Cobrabeweging in de vergetelheid gedrukt te zijn. Door kunstenaars die hun gevoelens en ideeën wensten uit te drukken via deformatie en abstractie, moest er een jarenlange strijd gestreden worden om erkenning. Die erkenning zou pas in de loop van de jaren vijftig moeizaam op gang komen. Stokvis heeft in 1984 de zaak van deze verloren gewaande na-oorlogse groep kunstenaars aan het rollen gebracht waardoor het belang van 'De Doorbraak' inmiddels niet meer is te maskeren. Immers, in de doorbraakperiode heeft de integratiegedachte – het samen laten vloeien van abstracte kunst en architectuur zoals het streven zou worden van de Liga Nieuw Beelden – haar dynamiek gekregen door de samenwerkingsverbanden van de abstracte kunstenaars.

VRIJ BEELDEN

Al snel begonnen zich onder de beeldende kunstenaars in de jaren na 1945 twee kampen af te tekenen: zij die voor de figuratie kozen – de gematigd modernisten die herkenbare elementen in het werk wilden – en de radi-

cale modernisten die uitsluitend voor abstractie kozen, gedreven door het gevoel dat de totale vrijheid in de kunst symbool stond voor verzet tegen een onderdrukker die juist de kunst van de vrije verbeelding 'ontaard' had verklaard. De strijd tussen deze twee kampen spitste zich toe toen bleek dat in het nieuwe beleid van directeur Sandberg van het Stedelijk Museum duidelijk de voorkeur werd gegeven aan abstracten en experimentelen. Door de gematigd modernisten, met name door de Realistenbeweging die van 1948 af het meest strijdvaardig naar voren trad, werd de hergeboorte van een avantgarde die op zoek was naar nieuwe vormen voor een

nieuwe tijd, met grote weerzin bekeken.

Tegenover de weerzin van de gematigden die alles wat zich in de kunst experimenteel, sureëel of abstract opstelde scherp veroordeelden, vormde zich al direct na de oorlog een kunstenaarsgroepering die voor het radicaal modernisme koos: deze groep noemde zich in 1947 Vrij Beelden. De vrijheid om te spelen met vormen en kleuren of met het materiaal, onafhankelijk van de vraag of het resultaat iets moet voorstellen, die vrij-

heid werd door Vrij Beelden en vervolgens door Creatie opnieuw bevochten. De strijd representeert niets anders dan een cultureel bepaalde hiërarchie van gematigde en radicale modernisten die herkenbaar is in alles wat aan de beeldvorming van de moderne kunst in die jaren na 1945 heeft bijgedragen, variërend van literatuur, pionierende galleries, kunstenaarsverenigingen, museumbeleid en vooral in de kunstkritiek. Critici toonden op dat moment een scepticisme ten aanzien van de nieuwste avant-gardistische stromingen, met name de experimentelen en de vrije abstracten, zoals de bekende zure meningen die door de gevreesde Paroolcriticus J.M. Prange over de abstracte kunst werden uitgegoten. Terwijl critici als Jos de Gruyter (Het Vaderland) en Charles Wentinck (Elsevier) de slechte gang van zaken voor zover het de moderne kunst betrof, aan het door Sandberg aangewakkerde nieuwe museumbeleid weten.

Tegen deze achtergrond van behoudendheid, scepticisme en beschuldigingen hebben de radicale modernisten

jarenlang slag moeten leveren. Van de vaak schrijnende problematiek die dit tot gevolg had, liggen de wortels in de jaren direct na de tweede wereldoorlog toen voor veel kunstenaars de lijdensweg van de geleidelijke miskenning begon. Een van de spilfiguren van deze na-oorlogse verwaarloosde groep is Ger Gerrits.

PRIMEUR IN ARNHEM

Ter gelegenheid van de honderdste geboortedag toont het Gemeentemuseum te Arnhem een overzichtstentoonstelling van deze Amsterdamse schilder, graficus en beeldhouwer die op 24 december 1893 in Nieuwer Amstel werd geboren. Hij overleed in Amsterdam op 5 juli 1965. Met ruim tachtig werken geeft deze tentoonstelling een schitterend beeld van een van de meest vooruitstrevende doorbraakkunstenaars.

Voor het Gemeentemuseum in Arnhem was een schenking van de weduwe van Gerrits indertijd aanleiding tot het in het vooruitzicht stellen van een retrospectieve van deze vrijwel onbekende Amsterdamse kunstenaar. Thans is voor de herdenkingstentoonstelling met man en macht gewerkt om een overzicht te programmeren dat recht doet aan de veelzijdigheid van het oeuvre van Gerrits. Hiermee scoort Arnhem een primeur. Want het eerste vertoon van de kunst van Gerrits is op zich al een doorbraak.

Ger Gerrits is belangrijk geweest voor de ontwikkeling van de Nederlandse abstracte schilderkunst na 1945 vanwege de centrale rol die hij gespeeld heeft bij de oprichting van de kunstenaarsverenigingen Vrij Beelden en Creatie. Op zijn initiatief sloot een relatief kleine groep schilders zich aaneen in kunstenaarsverenigingen om absoluut abstract te gaan werken, al lang voordat Cobra in 1948 het licht zag. Eerst in de '12 schilders' (1946), vervolgens in 'Vrij Beelden' (1946) en 'Creatie' (1951) en tenslotte in de 'Liga Nieuw Beelden' (1955).

Gerrits begon in de jaren twintig als lithograaf en reclameontwerper om de kost te verdienen. Pas op 37-jarige leeftijd, omstreeks 1930, kon hij zich geheel aan de vrije beeldende kunst gaan wijden. Tot de jaren veertig werkte hij in realistische stijl en was toen lid van de kunstenaarsverenigingen 'De Onafhankelijken' (1920) en 'De Brug' (1929), 'De Grafische' (1935) en de 'Haagsche Kunstkring'. Na de oorlog heeft hij zich ingezet voor de zogenaamde 'absolute kunst', reden waarom hij medeoprichter werd van 'De 12 schilders', 'Vrij Beelden', 'Creatie' en de 'Liga Nieuw Beelden'.

Zijn stijl evolueerde vervolgens vanuit een gematigd kubisme, via een abstract expressionisme, neoplasticisme, constructivisme en geometrische abstractie naar een uiterst sensibele schilderkunst die zweeft tussen lyrische abstractie en surrealisme.

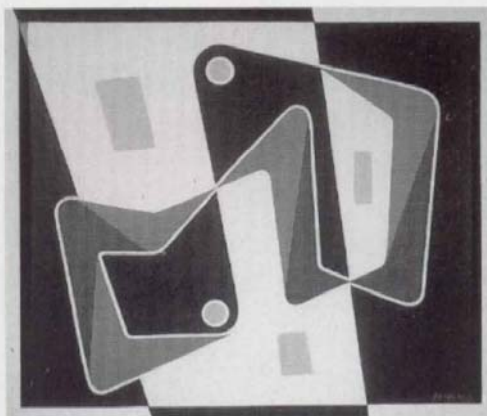
Gerrits had zitting in tal van besturen en was lid van tientallen commissies en jury's. Tijdens de oorlog heeft hij het cultuurbeleid dat na de oorlog weerklank vond in de opzet van de Nederlandse Federatie van beroepsvereni-

gingen en het Voorzieningsfonds voor kunstenaars, mede voorbereid. Na de oorlog heeft hij zich lange tijd uitzonderlijk verdienstelijk gemaakt bij de Commissie Koninklijke Subsidie. Ondanks het feit dat hij talloze expositie in binnen- en buitenland had, waaronder Parijs, Antwerpen, Chicago, Wenen, Praag, Berlijn, Hamburg, Venetië, Kopenhagen, Stockholm, Belgrado, Brussel, Tel Aviv, Frankfurt, Salzburg, Monaco, New York en Edinburgh, viel vergetelheid hem ten deel.¹⁾

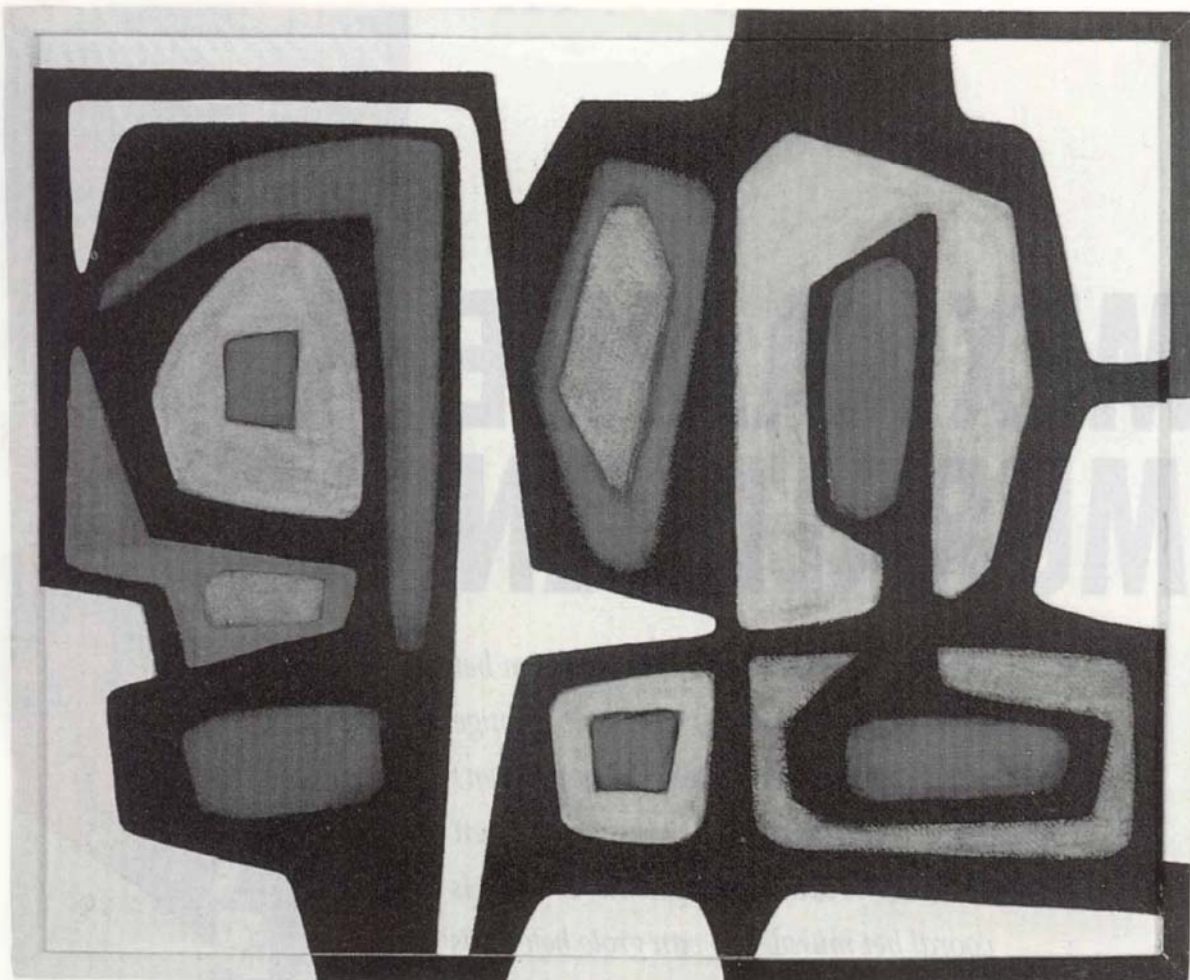
DE LES VAN MONDRIAAN

'Mondriaan is een der profeten van de abstracte kunst' schreef hij in 1947, 'Van zijn kunst werd gezegd: nog één stap verder en er is alleen nog maar het witte doek. Deze ene stap verder lag niet naar het witte doek, maar naar een geheel nieuwe wereld van de geest. De abstracte kunst heeft al een geschiedenis maar staat nog aan een begin'.

Gerrits heeft de zuiverheid van opvatting van Mondriaan uitgewerkt in Creatie, de vereniging van absolute kunst, zoals hij bij de tentoonstelling van deze vereniging in 1954 in Amsterdam schreef: 'In tegenstelling tot andere uitingen van beeldende kunst die een, aan de optische waarneming ontleend motief hebben, wordt de absolute

kunst vaak non-figuratief genoemd. Deze naam is negatief, terwijl juist de naam absolute kunst positief is en gericht op de toekomst, zij wordt in Frankrijk dan ook Réalités Nouvelles genoemd. Gegroeid uit impressionisme, expressionisme, cubisme en futurisme werd deze beweging in de beeldende kunst ingezet door Kandinsky, Mondriaan, Van Doesburg en Delaunay. Mondriaan is tot de alleruiterste vereenvoudiging gekomen en heeft door zijn theoretische werk een grote invloed gehad op de bouw- en toegepaste kunst. Kandinsky vertegenwoordigt de andere mogelijkheid in deze kunst, namelijk waarbij de kunstenaar gehoor geeft aan een innerlijke drang die hij, als een gevoelig instrument gelijk een seismograaf, weergeeft in lijn en kleur. Deze kunst eist dat de aanschouwer er actief aan deelneemt, in tegenstelling tot voorgaande kunst, waarbij de voorstelling een ver-

◀ Ger Gerrits; Compositie, 27 maart 1953; olieverf, board, 52 x 63 cm.

standelijk contact maakt, en men eerst daarna zich verdiept in de andere factoren'.

Gerrits hoopte bij te dragen tot het vormen van een contemporaine stijl. De les van Mondriaan was volgens hem nog niet voldoende doorgedrongen: 'De zuivere schilderkunst verwekt emoties op een ander niveau dan de natuur of een voorstelling daarvan. De zuivere schilderkunst en plastische kunst hebben door haar geaardheid de mogelijkheid van samengaan met het functionele bouwen en stimuleren de kleur- en vormgeving van alle gebruiksvoorwerpen. Hieruit zal een stijl van deze tijd geboren worden als het gehele leven inhoud heeft gekregen door één alles beheersende idee'.

Gerrits was een bewonderaar van de Perzische dichter-filosoof Omar Khayym, wiens kwatrijnen uit de 11e eeuw hem eind jaren veertig inspireerden tot zijn unieke 'kosmische werken': muzikale interpretaties in slinger vormen en vlakke kleuren als uitdrukking van een universeel gevoel van de kosmos. Ten tijde van zijn 'kosmische werken' schreef Gerrits in de Vrije Katheder in 1949: 'Abstracte kunst opent voor de kunst, speciaal voor de schilderkunst, een geheel nieuw gebied. Het abstracte werk is het tegenovergestelde van de natuurafbeelding. Het is met zuiver schilder-kunstige middelen een geheel nieuwe wereld scheppen. Een nieuwe ruimte-uitbeelding. Dit is de grootste taak die een kunstenaar zich kan opleggen. Iets nieuws scheppen, terwijl hij omringd is door de veelheid en rijkdom aan natuurvormen. Hierin is alleen de muziek de schilderkunst voorafgegaan'.

Gerrits komt dicht bij de spirituele kunst van Kandinsky zoals bijvoorbeeld blijkt uit zijn uitspraak: 'de kunst heeft getoond dat haar paden, hoe grillig zij ook slingeren, steeds tot het grote doel voerden: naar de uitdrukking

van de vitale delen van de menselijke geest, die zonder haar zouden verkommen. Het blijkt dat de mens zich soms langs niet logische weg beeldend beter kan uiten dan door de taal. De moderne kunst heeft duidelijk gemaakt dat kunst emotioneel en niet rationeel iets te zeggen heeft. De hardnekkigheid, waarmee de schilderkunst aan haar object heeft vastgehouden, is voor een deel dan ook als angst voor de driften op te vatten. Het object werkt als een verstandelijke rem voor de complexen die door de schilderkunst worden aangeraakt'. Met andere woorden de abstracte kunstenaar geeft welbewust accent aan de psychische inhoud doordat in het afbeelden van het deviante gedrag een middel gevonden wordt om welbewust te komen tot uitbeelding van geestelijke eigenschappen.

Ger Gerrits, die zich zijn gehele leven heeft ingezet voor het belang van de kunstenaars en die een omvangrijk oeuvre heeft nagelaten dat getuigt van een volleerd vakmanschap in uiteenlopende technieken, was een sociaal bevlogen kunstenaar. In het werk van Gerrits ontmoeten wij, meer dan bij welke andere doorbraakkunstenaar ook, een houvast van het strijdlustige tijdsbeeld van de doorbraak: revolutionair, experimenteel en modern.

Ger Gerrits; Gemeentemuseum Arnhem, Utrechtseweg 87, 6812 AA Arnhem (tel. 085-512431) van 9/10 tot en met 5/12 1993 (di. t/m zat.: 10.00 u - 17.00 u. Zo.: 11.00 u - 17.00 u. Ma. gesloten) Catalogus

Monografie Ger Gerrits is in voorbereiding
Inlichtingen bij 'Stichting monografie Ger Gerrits', p/a De Draai 42, Broek in Waterland. Telefoon 02903-3023

◀◀ Ger Gerrits; Compositie, 1950; olieverf, board, 48,5 x 57,5 cm.

p.s. citaten Ger Gerrits uit archief Ger Gerrits, RKD, erven Gerrits.

1) De ultieme waarheid over Ger Gerrits zal aan de orde komen in een te verschijnen monografie op grond van zijn ongepubliceerde geschriften.